

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING XALQ HUNARMANDCHILIGIGA OID BILIM VA KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

M.Z.Murtazaev

Jizzax davlat pedagogika universiteti, p.f.n. dotsent

Sh.Sh. Rayimqulov

Jizzax davlat pedagogika universiteti

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumta'lim maktabi o'quvchilarining texnologiya fani darslarida turli xil materiallarga ishlov berishiga oid ko'nikma va malakalarini oshirishda shakllantirilishi lozim bo'lgan zamonaviy metodikalar, ushbu jarayonlarda o'quvchilarimizning oldida shakllantirishimiz lozim bo'lgan pedagogik shart-sharoitlar tahliliy ma'lumotlar bilan ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Umumiy o'rta ta'lim, maktab, o'quvchi, pedagogik sharoit, xalq xunarmandchiligi.*

Mehnat ta'lim darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalash metodikasi. O'quvchilarda o'zini-o'zi tanqidiy baholash va kamchiliklarga nisbatan murosasiz bo'lish hislarini tarbiyalaydi. Unda, o'qituvchi tayyor buyumni tekshirib ko'radi va uni o'quvchilarning o'zlariga mustaqil ravishda baholashni taklif qiladi. Ilg., or o'qituvchilar ish tajribalari bunday usul muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'quvchilar tayyorlangan buyumlarning sifatini aniqlashga doir muntazam mashq qilishlari, ularda o'zini-o'zi nazorat qilish ko'nikmalari, o'zini-o'zi mehnatini tanqidiy baholash hissining shakllanishiga yordam beradi. Buning uchun, o'qituvchi-murabbiy dam olish tanaffuslari vaqtida, mashg'ulotlar yakunida, ish natijalari tahlilidan keyin, o'quvchilarga mehnat ilg'orlari, fidoyilari foydalanayotgan usullar haqida gapirib berishi kerak bo'ladi. Bunday suhbatlar uchun mahalliy korxonalaridagi ustalar hayotini namuna qilib ko'rsatish ma'qul hisoblanadi. Chunki, bozor munosabatlarida faqat sifati yuqori, chiroyli, mustahkam qilib tayyorlangan buyumlarga raqobatbardosh bo'la oladi.

Hozirgi zamon sharoitida ishlab chiqarish sohalarining kengayishi, xo'jalik munosabatlarining murakkablashuvi, fan-texnika rivojining jadallashishi tufayli ish vaqtining har bir daqiqasi g., animatdir. Shunday ekan, ichki tartib-qoidalarga, mehnat intizomiga qat'iy amal qilish zarurligini maktab ta'lim-tarbiyasidan boshlash kerak bo'ladi. Buning uchun, mehnat ta'limi va tarbiyasi jarayonida qulay shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Bunda, o'quvchilarga tushuntirish, ishontirish, rag., batlantirish, namuna ko'rsatish kabi metodlaridan foydalanib, o'qitish bilan birga ularning ishlariga yuqori talabchanlik bilan yondashish ham kerak bo'ladi. O'quvchilarning o'zaro munosabatlarida chetlashishlar bo'lganda, ijobiy misollar bilan u yoki bu hollarda o'zini qanday tutishi kerakligini tushuntirish (ko'rsatish) kerak. O'quvchilar o'qituvchining tizimli va qat'iy talablarini

bajarish natijasida, ular turli qoidalar va ish usullarini aniq va ongli bajarishga asta-sekin ko'nikadilar. Ular, ish maromini saqlashga, ish o'rnini namunali tutishga, asboblarni ehtiyot qilishga odatlanadilar. O'quvchilarni mustaqil mehnat va turmushga tayyorlashning muhim shartlaridan biri, bu intizomni yo'lga qo'yish va uni asta-sekin saqlashga erishib borishdir. \

O'quvchilarga nisbatan doimiy izchil talabchanlik ko'rsatishda, o'qituvchining muntazam irodasi bo'lmog'i lozim. O'quvchilarda jamiyat va shaxslar mulkiga g'amxo'rlik munosabatlarini tarbiyalash, ongli munosabatda bo'lish, ularda ijtimoiy va shaxsiy mulkka nisbatan tejamkorlik munosabatini shakllantirish lozim. Shuningdek, ular mehnat kishilarini hurmat qilishi, o'z irodasi va xarakterini tarbiyalashi muhim o'rin tutadi. O'quvchilarda ijtimoiy mulkka nisbatan ongli munosabatni tarbiyalashning ta'sirchan usullaridan biri, ularni umumiy mehnat jihozlari va asbob-uskunalarini ta'mirlashga jalb qilishdan iboratdir. O'quvchilarni turli materiallarni tejamkorlik bilan saqlashga, asbob-uskuna, ish kiyimlari kabilarni ehtiyot qilishga o'rgatish hamda uning muomala odobi, tartib-intizomi va yuqori mehnat madaniyatini tarbiyalash kerak. O'quvchilarni mehnat va kasbga tayyorlash jarayonida yuqori saviyadagi mehnat madaniyatini tarbiyalash, o'qituvchi-murabbiyning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. O'quvchilarda mehnat go'zalligi, kishilarning o'zaro munosabatlarini chuqur va har tomonlama idrok qilishini doimiy va izchil ravishda tarbiyalab borishi kerak bo'ladi. Mehnatning nafisligi oddiy buyumlar tayyorlashdan boshlanadi va bevosita mehnat jarayonida hamda uning natijalarida namoyon bo'ladi.

O'qituvchi dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida yaxshi tayyorlangan hunarmandchilik buyumining go'zalligi, detallarga ishlov berishning to'g'riligi hamda o'quvchi mehnat harakatlarining aniqligini doimo ta'kidlab turishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarda, halol mehnat bizning jamiyatimizda yashashning asosiy mazmuniga aylanishi lozimligini uqtirishi, ruhlantirishi va bu ularning ijodiy mehnat qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Bizning jamiyatimizda mehnat go'zalligi ma'naviy va moddiy rag'batlantirish bilan uzviy bog'langan.

Yuksak mehnat madaniyati mehnat kishilarining ajralmas sifatidir. Ushbu jarayonni o'quvchilarga mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirish hamda boshqa umumta'lim fanlarini o'qitishda tarbiyalab borish lozim. Mehnat madaniyati tushunchasiga mehnat shart-sharoitlari, go'zalligi, qulayligi, mehnat jarayoni, muomala madaniyati va boshqalar kiradi. Nazariy va amaliy o'quv mashg'ulotlarining xonalari, uning jihozlari va asbob-uskuna (stanoklar) ning bo'yalishi nafis hissiyotlarni uyg'otishi kerak. Chiroyli va qulay asbob-uskuna bilan tayyorlangan buyumlarning yuqori sifatli bo'lishi, undan foydalanish qulayligi, pishiqligi, mustahkamligi va tayyorlangan buyumning go'zalligi insonlarga estetik zavq berishi qanoatlantirishi kerak. Asbob-uskunalar har doim sozlangan va ishga shay bo'lishi, mashg'ulotlarga o'quvchilar qulay maxsus ish kiyimlarini kiyib kelishlarini kichik maktab yoshidanoq tarbiyalab borish talab etiladi.

Mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirishda o'quv mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimida xalq hunarmandchiligi sohalaridan foydalanish uchun eng maqbul mashg'ulotlar turkumi ushbu mashg'ulotlar hisoblanadi.

Chunki, xalq hunarmandchiligi sohalarini bajarishda asosiy mashgʻulotlar qoʻl mehnati orqali amalga oshiriladi. Turli materiallarni ishlov berishga tayyorlash, materiallarga issiq va sovuq ishlov berish, kesib va bukib ishlash, rejalash, oʻlchash, pardoqlash, silliqlash, jilvirlash, boʻyash, buyumlarni isteʼmolga (koʻriklarga) tayyorlash kabi mashgʻulotlarning asosiy qismi xalq hunarmandchiligi sohalarida qoʻl bilan bajariladi. Xalq hunarmandchiligi sohalarini oʻrganishda mehnat mashgʻulotlari qoʻlda va qoʻl asboblari bilan bajariladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat taʼlimi mashgʻulotlarining samaradorligini oshirish uchun oʻquvchilar mehnati xolis baholanishi lozim. Xalq hunarmandchiligi sohalarini oʻrganishga asoslangan mehnat taʼlimi mashgʻulotlari anʼanaviy mehnat taʼlimi mashgʻulotlariga nisbatan taqqoslanganda moddiy, xom ashyo taʼminoti koʻpincha mahalliy materiallardan foydalanishi hisobiga boʻladi. Bu turkumdagi mashgʻulotlar oʻqitilishi jihatidan boshqa umumtaʼlim fanlariga nisbatan olib qaralganda, oʻzining amaliyligi va ishlab chiqarishga moʻljallanganligi bilan ajralib turadi.

Mehnat taʼlimi va kasbga yoʻnaltirish fani boshqa oʻquv fanlaridan oʻzining mujassamlangan fan ekanligi bilan ajralib turadi. Shunday ekan, ushbu taʼlimni tashkil etish jarayonida oʻquvchilar umumtaʼlim fanlaridan olgan bilimlarini keng koʻlamda qoʻllaydilar. Bundan tashqari, ushbu taʼlimning oʻzi ham, oʻz tizimida bir qancha soha (turli materiallarga ishlov berish, qishloq xoʻjaligi, sanoat, pazandachilik, gazlamashunoslik va boshqa) larni biriktiradi. Ushbu sohalarining har biri esa, bir-biriga oʻxshamagan turli xil ishlab chiqarish faoliyati sohalaridan hisoblanadi. Yoshlarning mehnat taʼlimi va kasbga yoʻnaltirish ishlarini tashkil etish bilan shugʻullanadigan oʻqituvchilar, murabbiylar, rahbarlar va boshqa mutasaddilar ushbu mashgʻulotlarning oʻziga xosligini yaxshi farqlashlari lozim boʻladi.

Mehnat taʼlimi darslarida oʻquvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashimizni samarali yoʻllaridan biri zardoʻzlik saʼnatini oʻrgatish, sababi oʻquvchilar oʻz qoʻllari bilan nafis buyumlar yaratishga muyassar boʻladilar. Zardoʻzlik buyumlarini bichish maʼlum texnologiyaga asoslanadi. Bu texnologiyani oʻquvchi yoshlarimiz qiynalmasdan oʻrganishlari va amalda qoʻllashlari mumkin.

Zardoʻzlik buyumlarini bichish texnologiyasi ularning turmushda bajaradigan vazifasiga koʻra farq qilgan. Uy-roʻzgʻor buyumlarini bichish texnologiyasi ularning ketma-ket bajaradigan vazifasiga koʻra farq qilgan. Uy-roʻzgʻor buyumlarini bichish oddiy va juda soddaligi bilan ajralib turgan. Insonga ust-bosh sifatida xizmat qiladigan zardoʻz buyumlari, yaʼni zardoʻz kostyum va uning qoʻshimchalarini bichish texnologiyalari birmuncha murakkab boʻlib, turlicha uslublarni oʻz ichiga oladi. Demak, zardoʻzlik buyumlarini bichish texnologiyasi ularning turmushda bajaradigan vazifasiga koʻra ikki turga ajratish mumkin:

1. Uy-roʻzgʻor buyumlari.
2. Zardoʻzlik kostyum va uning qoʻshimcha qismlari.

Maʼlumki, zardoʻzlik buyumlari bichimi oʻz xususiyatiga koʻra avra va astdan iborat boʻlgan. Avra va astar buyumga bajaradigan vazifasiga qarab koʻrinishi turlicha boʻlgan. Avra uchun yuqori sifatli, koʻrkam qimmatbaho materiallar tanlangan. Astar uchun oddiy,

lekin chidamli, rang chiqarmaydigan materiallar tanlangan. Zardo'zlik buyumlari uchun astar juda zarur, chunki avrani zardo'zi bezaklari bilan bezaganimizda uning teskari tomonida tikish izlari, yelim izlari ko'zga tashlanadi. Ular zardo'zlik buyumlaridan foydalanganimizda biz uchun noqulayliklar tug,,dirishi mumkin. Shuning uchun barcha zardo'zlik buyumlarini orqasiga astar tikiladi.

Mehnat ta'limi darsi jarayonida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashni dars jarayonida olib borish ham mumkin, ya'ni xalq hunarmandchiligidan foydalanishni takomillashtirishga bag,,ishlangan bir qancha tajriba-sinov mashg,,ulotlari o'tkazib ko'rishimiz mumkin, masalan

Mehnat ta'limi darslari o'quvchilarda o'zini-o'zi tanqidiy baholash va kamchiliklarga nisbatan murosasiz bo'lish hislarini tarbiyalaydi. Unda, o'qituvchi tayyor buyumni tekshirib ko'radi va uni o'quvchilarning o'zlariga mustaqil ravishda baholashni taklif qiladi. Ilg,,or o'qituvchilar ish tajribalari bunday usul muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'qituvchi dars va darsdan tashqari mashg,,ulotlar jarayonida yaxshi tayyorlangan hunarmandchilik buyumining go'zalligi, detallarga ishlov berishning to'g,,riligi hamda o'quvchi mehnat harakatlarining aniqligini doimo ta'kidlab turishi kerak.

Mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirishda o'quv mashg,,ulotlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimida xalq hunarmandchiligi sohalaridan foydalanish uchun eng maqbul mashg'ulotlar turkumishbu mashg,,ulotlar hisoblanadi.

Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishda mehnat mashg,,ulotlari qo'lda va qo'l asboblarida bajariladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat ta'limi mashg,,ulotlarining samaradorligini oshirish uchun o'quvchilar mehnati xolis baholanishi lozim. Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishga asoslangan mehnat ta'limi mashg,,ulotlari an'anaviy mehnat ta'limi mashg'ulotlariga nisbatan taqqoslanganda moddiy, xom ashyo ta'minoti ko'pincha mahalliy materiallardan foydalanishi hisobiga bo'ladi.

Mexnat ta'lim darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashimizni samarali yo'llaridan biri zardo'zlik sa'natini o'rgatish, sababi o'quvchilar o'z qo'llari bilan nafis buyumlar yaratishga muyassar bo'ladilar.

Mexnat ta'limi darsi jarayonida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashni dars jarayonida olib borish xam mumkin, ya'ni xalq hunarmandchiligidan foydalanishni takomillashtirishga bag,,ishlangan bir qancha tajriba-sinov mashg,,ulotlari o'tkazib ko'rildi.

To'garaklarni tashkil qilish jarayonida rahbar o'zining tayyorgarlik darajasi, maktabning moddiy - texnik bazasining imkoniyati va o'quvchilarning qiziqishiga qarab dasturga ma'lum o'zgartirishlar kiritish mumkin. Har tomonlama fikrlab tuzilmagan reja bilan qo'yilgan maqsadga erishish qiyin. Shuning uchun to'garak ishlarini rejasi, strukturasida quyidagi bo'limlar bo'lishini tavsiya etadi:

1. Umumiy qism.
2. Ta'lim-tarbiya ishlari.
3. Metodik ishlanmalar.
4. Ommaviy tadbirlar.
5. Xo'jalik ishlari.

O'quvchilarni texnik to'garaklarga qabul qilish ma'lum bir mezonlar asosida qabul qilinadi. Texnik ijodkorlik faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quvchilar maktab ustaxonasida mehnat darslarida malum darajali tayyorgarlikdan o'tgan bo'lishi lozim. Agar o'quvchi mustahkam bilim va amaliy ko'nikmaga ega bo'lsagina texnik ijodkorligi faoliyatida ulkan muvaffaqiyatlariga erishish mumkin.

O'quvchilarni mehnatga tayyorlash jarayonida texnik ijodkorlik integral xarakterga ega bo'ladi, ya'ni u bilish - qayta qurish faoliyatini o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan nazariy tekshirish, tajriba, texnik masalalar yechish, model va qurilmalarni real holatda ishlatilishi, uni sinash kompleksi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydeori.-T.:1997.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha xarakteristik strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoyishi. www.lex.uz
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.www.lex.uz
4. Avazboeva A.I., Isyanov R.G., Odilboev X. Mehnat ta'limi uslubiyotidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. Toshkent, TDPU.1993.
5. AvazboevA.I. Kasb ta'limi metodikasidan amaliy mashg'ulotlar. Metodik qo'llanma.–Toshkent: TDPU,2007y.
6. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogic mahorat. O'quv qo'llanma. –T.:2003,TDPU
7. Azizxo'jaevaN.N. Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda pedagogic texnologiyalar. Oliy o'quv yurti o'qituvchilari va malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun metodik qo'llanma. Toshkent 2007.
8. Bepalko V.P. Psixologicheskiye osnovi texnologizatsii obucheniye.
9. Mamadjanova, M. U. (2022). O 'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA EPITETNING CHOG 'ISHTIRMA TADQIQI. ANTONAMAZIYA EPITETLAR. *RESEARCH AND EDUCATION*, 1(5), 110-115.
9. Tilavoldiyev, S., Madaliyev, R., & Komiljon o'g'li, Y. Q. (2022). MARKAZIY OSIYODAGI HARBIY-SIYOSIY VAZIYATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(18), 13-17.
10. Sh, T. (2022). General Didactic Principles of Pedagogical Technologies. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 6, 94-97.
11. Tilavoldiyev, S., & Madaliyev, R. (2022). UMUMTA'LIM O 'QUV YURLARIDA HARBIY-VATANPARVARLIK VA OMMAVIY-MUDOFAA ISHLARINI REJALASHTIRISH VA OLIB BORISH. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 198-203.

12. ХОЛИҚОВ, I. (2022). РЕЗЕРВДАГИ ВА ЗАХИРАДАГИ ОФИЦЕРЛАРНИ БАТАНПАРВАРЛИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ЦАХРАМОНЛАРИМИЗНИНГ УРНИ. *Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti jurnali*, 2(2).

13. Мамажонов, Р. А., Тилаволдиев, Ш. Х., & Тўхтаназаров, И. И. (2020). ЁШЛАРНИНГ ҲАРБИЙ-БАТАНПАРВАРЛИК ТАРБИЯСИДА ЖАНГОВАР ВА МЕҲНАТ ШУХРАТИ МУЗЕЙЛАРИНИНГ ЎРНИ. *Интернаука*, (21-3), 74-75.

14. Rahimkulovich, A. K. (2021, May). DEVELOPMENT OF MILITARY PATRIOTIC TRAINING IN STUDENTS OF UPPER EDUCATION ESTABLISHMENTS. In *Archive of Conferences* (Vol. 25, No. 1, pp. 100-101).

15. Yusupovich, M. K. (2021). THE PEDAGOGICAL NECESSITY OF THE FORMATION OF THE IDEA OF PEACE AND PROSPERITY OF THE COUNTRY IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(10), 162-166.